

บทที่ 3

การวิจัยด้วยพุทธธรรมสาระของพระสงฆ์ไทย

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความ เชื่อทางพุทธศาสนากับความ เชื่อทางการเมือง เป็นการศึกษาที่มีแนวความคิดว่า ความ เชื่อในศาสนามีส่วนสัมพันธ์กับความ เชื่อทางสังคม ใน ลักษณะที่มีการปรับระบบความ เชื่อทางศาสนาให้เข้ากับการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมและการ เมือง โดยในระยะแรกของการกำเนิดศาสนา บุคลากรในศาสนานั้นจะมีความ เชื่อตามคติของศาสนา เมื่อเวลาผ่านไป ความ เชื่อดั้งเดิมของศาสนาจะได้รับการให้คุณค่าและความหมายใหม่ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับผลประโยชน์ทางค่านิยมและจิตใจของบุคคลที่มีถือศาสนานั้น¹ คำ สั่งสอนในพุทธศาสนาที่เช่นเดียวกัน จะมีส่วนสัมพันธ์กับสังคมการเมืองตลอดเวลา หลักธรรม จะได้รับการตีความปรับปรุงให้สอดคล้อง เข้ากับการ เปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย ตัวอย่าง เช่น เมื่อการ เปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยมีทิศทางโน้มเอียงไปทางประชาธิปไตย พระ สงฆ์ก็นำจะปรับความ เชื่อในพุทธธรรมของคนให้โน้มเอียงไปทางนั้น ดังจะเห็นได้จากการวิ นิิจฉัยด้วยพุทธธรรมสาระให้โน้มเอียงไปทางประชาธิปไตย² ความ เชื่อในพุทธธรรมและความ เชื่อในประชาธิปไตยของพระสงฆ์ จึงน่าจะมีความสัมพันธ์ต่อกันไม่มากก็น้อย

การศึกษาในบทนี้จะพยายาม เสนอการวิจัยด้วยพุทธธรรมสาระของทั้งฝ่ายบรรพชิตและ ฝ่ายฆราวาสว่า ได้วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่สำคัญ อันเกี่ยวกับจริยสัง เบญจขันธ์ ไตร- ลักษณ์ กรรม หลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรมและวิธีชีวิตที่มี

¹ Max Weber, The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism (New York : Charles Scribner's Sons, 1958), quoted in Michael Hill, A Sociology of Religion (London : Heinemann Educational Books, 1973), pp. 98-113.

² เป็นต้นว่าผลงานของพระราชวรมุนี, พุทธศาสนากับสังคมไทย (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2525).

ธรรมอย่างไร เพื่อพิจารณา เป็นเบื้องต้นว่า การวินิจฉัยพุทธธรรมสาระเหล่านี้มีความโน้มเอียง สอดคล้องและสัมพันธ์กับประชาธิปไตยอย่างไร โดยจะศึกษาการวินิจฉัยพุทธธรรมสาระของพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำทางความคิดและตัวอย่าง ที่สัมพันธ์เป็นหลักฐานทั้งของนักวิชาการ เป็นส่วนประกอบ เพื่อชี้ให้เห็นว่า การวินิจฉัยพุทธธรรมสาระของพระสงฆ์มีได้ เป็นไปโดยลำพังแค่ การวินิจฉัยพุทธธรรมสาระ เป็นการให้คุณค่าและความหมายในลักษณะที่สอดคล้องกันระหว่างพระสงฆ์กับนักวิชาการไทย

เกณฑ์การวินิจฉัยความหมายและคุณค่าของพุทธธรรม

พุทธธรรมสาระหมายถึงคุณค่าและความหมายของคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวพุทธแต่ละคนอาจจะ เข้าใจไม่เหมือนกันได้ เพราะอย่างน้อยที่สุดเกณฑ์การวินิจฉัยพุทธธรรมสาระของแต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน จึงทำให้การตีความหมายและการพิจารณาคุณค่าของหลักพุทธธรรมไม่เหมือนกัน เพื่อให้การวินิจฉัยพุทธธรรมสาระ เป็นไปอย่าง เป็นกลาง และมีประโยชน์คือการวิเคราะห์ว่า การวินิจฉัยพุทธธรรมสาระโดยผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ มีความสัมพันธ์กับแนวความคิดประชาธิปไตยหรือไม่อย่างไร ผู้วิจัยจึงขอเสนอ เกณฑ์การวินิจฉัยความหมายและคุณค่าของพุทธธรรม เบื้องต้นดังนี้³

ในประการแรก เกณฑ์วินิจฉัยตามวัตถุประสงค์ของพุทธธรรม ถ้าวิเคราะห์ตามเกณฑ์นี้จะพบว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงตระเตรียมคำสั่งสอนไว้ช่วย เหลือ เกื้อกูลให้ประชาชนอยู่ดีมีความสุข ประชาชนจะอยู่ดีมีความสุขได้ก็ต้องพึ่งองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งคือการปกครอง ถ้าไม่สามารถทำให้ปกครองปกครองได้ดีแล้ว ถึงอย่างไรประชาชนก็จะมีสุขอย่างแท้จริงไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนธรรมต่างๆ เพื่อผลในทางปฏิบัติสำหรับสิ่งที่เป็นอยู่ให้อยู่อย่างดีที่สุด หลักพุทธธรรมบางหลักสำหรับระบอบประชาธิปไตย บางหลักสำหรับระบอบสามัคคีธรรม แต่ทุกหลักธรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อความผาสุกของราษฎรอย่างมากที่สุด

ในประการที่สอง เกณฑ์วินิจฉัยหลักธรรมเป็นอุปกรณ์ การวิเคราะห์หลักธรรมจึงต้องตีความกันที่ความเป็นอุปกรณ์ของหลักธรรม ซึ่งสัมพันธ์กับจุดหมายในการนำหลักพุทธธรรม

³

พระราชวราวุฒิ, พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 93-115.

ต่างๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ มิใช่ตีความหลักธรรม เป็นเป้าหมาย แล้วยึดเกาะติดในหลักธรรมนั้น โดยไม่เกิดประโยชน์อะไรต่อใครทั้งสิ้น

ในประการที่สาม เกณฑ์วินิจฉัยตามความรับผิดชอบของตนเอง ถ้าพิจารณาในแนวนี้ พุทธธรรมมุ่งสอนให้แต่ละคนมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและส่วนรวม มิใช่มองหลักธรรมในแง่ที่มุ่งเรียกร้องจากผู้อื่น เป็นต้นว่า หลักกฐาในพรหมวิหาร 4 มิใช่พิจารณาว่า เราเป็นคนรับความกฐาจากผู้อื่น แต่เราเป็นผู้ให้ความกฐาต่อผู้อื่น เพื่อให้เขามีความสุข

ในประการที่สี่ เกณฑ์วินิจฉัยความมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันของหลักธรรม การตีความพุทธธรรมควรตีความแบบต่อเนื่อง เพราะการปฏิบัติธรรมแต่ละข้อมีจุดหมายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆ หลักธรรมต่างๆ จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกันโดยตลอด

ในประการสุดท้าย เกณฑ์วินิจฉัยด้านลบและด้านบวกของหลักธรรม ในด้านลบ พุทธธรรมมีความหมายเป็นอุปสรรคสำหรับกำจัดสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม ในด้านบวก พุทธธรรมมีความหมายเป็นอุปสรรคที่ช่วยให้บุคคลประสบประโยชน์สุข

เกณฑ์วินิจฉัยพุทธธรรม เหล่านี้ จะได้นำมาใช้ศึกษาธรรมสาระของหลักพุทธธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและกลุ่มบุคคล กล่าวคือ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่สำคัญได้แก่ อริยสัง เกญจขันธ์ ไตรลักษณ์และกรรม ซึ่งนักวิชาการบางท่านรวมเรียกว่า โลกุตระธรรม⁴ ส่วนหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคลที่สำคัญ ได้แก่ หลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรมและวิธีชีวิตที่มีธรรม ซึ่งอาจรวมเรียกว่า โลกียธรรม เกณฑ์การวินิจฉัยพุทธธรรมสาระเหล่านี้ จะให้ความกระจ่างแก่เนื้อหาสาระในพุทธธรรม ซึ่งจะเอื้ออำนวยต่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาสาระของพุทธธรรมกับเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า มีการวินิจฉัยหลักพุทธธรรมให้ไหม้ เรียงไปสอดคล้องกับแนวความคิดประชาธิปไตยอย่างไรบ้าง พุทธธรรมที่จะนำมาศึกษามีเป็นลำดับดังนี้

4

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, พระพุทธศาสนาและโลกในพระพุทธศาสนา

(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามรัฐ, 2520). หน้า 16-17.

อริยสัจและเบญจขันธ์

อริยสัจและเบญจขันธ์เป็นหลักธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอัมมจักรกัปปวัตตสูตร เป็นปฐมเทศนาที่แสดงถึงหนทางที่ผิดของผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม 2 สายคือ สายแรกเรียกว่า "กามสุขัลลิกานุโยค" หมายถึงผู้ประกอบตนให้ชุ่มอยู่ด้วยกาม เป็นการปฏิบัติธรรมอันต่ำ โดยการใช้ชีวิตแบบสนุกสนานไปวันๆ จนหาแก่นสารสาระไม่ได้ และสายสองเรียกว่า "อัตตกิลมณานุโยค" หมายถึงการทรมานตนให้ลำบาก เป็นการกำราบกดขี่ตนเองอย่างไม่ปราณี เช่นนอนบนเตียงหนาม เป็นต้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทางทั้งสองสายนี้เป็นทางที่ทำให้เกิดทุกข์แก่ตนเท่านั้น และไม่เกิดประโยชน์อะไรทั้งนั้น ส่วนทางที่ชอบที่มีประโยชน์คือ มัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางสายกลาง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อริยมรรคมีองค์ 8⁵ ประกอบด้วยความเห็นที่ถูกต้อง ดำริชอบ เจรจาชอบ ประพฤติชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบและตั้งจิตมั่นชอบ⁶

เมื่อพิจารณาอริยมรรคมีองค์ 8 อย่างที่ถ้วน เราจะเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าสอนให้ทำสิ่งต่างๆ อย่างมีเหตุมีผล มีหลักมีเกณฑ์และทำด้วยปัญญา การทำตามอริยมรรคจึงต้องใช้ความเพียรพยายามเป็นอย่างมาก ต้องพยายามให้เห็นที่ถูกต้องก่อนอื่นใด เพราะในพระสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงวิธี (ความเห็น) 62 อย่างของศาสนาต่างๆ ว่าก่อให้เกิดตัณหาและการยึดมั่นถือมั่น⁷ การมีที่ถูกต้องก็เพื่อให้มีความดำริความคิดที่ถูกต้อง จะได้ใช้คำพูดที่ถูกต้อง กระทำได้ถูกต้อง เลี้ยงชีพโดยชอบ มีความพยายามที่ถูกต้อง มีสติ

⁵ อริยมรรคมีองค์ 8 หมายความว่าในทางเดินนี้มีองค์ประกอบอยู่ 8 องค์เปรียบเหมือนกับว่าทางหลวงสายหนึ่งมี 8 ช่องทาง ถนนสายนี้รถยนต์จึงแล่นไปได้พร้อมกันทั้ง 8 คัน ใน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, พระพุทธศาสนาและโลกในพระพุทธศาสนา, หน้า 48.

⁶ พระไตรปิฎก, เล่ม 10, ข้อ 299, หน้า 348; ข้อ 149, หน้า 123; เล่ม 14 ข้อ 704, หน้า 453; เล่ม 35, ข้อ 569, หน้า 307.

⁷ พรหมชาลสูตรใน พระไตรปิฎก, เล่ม 9, หน้า 289.

ที่ถูกต้องและบ้ำ เพ็ญปลุกสังขมาธิที่ถูกต้อง

มรรคมืองค์ ๘ เป็นหนึ่งในองค์ประกอบของอริยสังขที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงความจริงแห่งชีวิต ในอริยสังขประกอบด้วยความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ คือ ทุกขอริยสังข เป็นกระบวนการแห่งชีวิตที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ทั้งทางร่างกาย (เกิด แก่ เจ็บ ตาย) และทางจิตใจ (ความไม่สมปรารถนาและความพลัดพราก) ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ ความทุกข์เหล่านี้ย่อมมีสาเหตุเรียกว่า ทุกข์ สมุทัย โดยทุกข์มาจากความอยากได้อะไร (ภวตัณหา) ความอยากให้คงอยู่ในสภาพเดิม (ภวตัณหา) และความอยากให้มันหมดไปหรืออยากหนีให้พ้นจากสภาพเดิม (วิภวตัณหา) จากทุกข์สมุทัยนี้ทำให้เราได้เข้าใจว่าทุกข์สุขนั้นเกิดจากจิตใจของคนเอง เป็นประมาณ ตัณหาจึงเป็นพลังผลักดันของชีวิตที่สำคัญมาก เมื่อถึงขั้นทุกข์ดิโรธ จึงต้องดับตัณหาทั้ง ๓ ให้ได้ การดับตัณหาเป็นเป็นเรื่องที่ลำบากมาก จึงต้องมีข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งเรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาหรือมรรคมืองค์ ๘

ในเรื่องทุกขอริยสังขนี้ ในปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้า พระองค์ได้สรุปไว้ว่า อุปทานขันธทั้ง ๕ เป็นทุกข์ อุปทานหมายถึงการยึดเหนี่ยว เมื่อใจยึดอะไรแล้วเป็นอุปทานทั้งสิ้น เป็นต้นว่า การยึดในขันธ ขันธหมายถึงเครื่องผูก คือผูกความเข้าใจของเราให้แน่นกว่า เรามีตัวตน พระพุทธเจ้าจึงทรงอธิบายองค์ประกอบของชีวิตโดยแยกออกเป็น ๕ ส่วน เพื่อแสดงว่าไม่มีตัวตนของคน เมื่อคนไม่มีตัวตน เพราะคนเป็นเพียงองค์ประชุมของขันธ ๕ ซึ่งแต่ละอย่างก็เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จะดำรงคนอยู่เป็นตัวตนที่ยั่งยืนได้อย่างไร เมื่อคนไปยึดว่ามีตัวตนจึงเกิดทุกข์ ขันธ ๕ นี้ประกอบด้วย

1. รูป คือส่วนที่เป็นกายภาพของชีวิต ได้แก่ส่วนต่างๆ ของร่างกาย
2. วิญญาณ คือ ส่วนที่รับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ
3. เวทนา คือ ส่วนที่เป็นความรู้สึกว่าสุข ทุกข์หรืออเบกขา

^๘ วิทยุ วิทยุเวทย์, อนัตตานิพพตตปริยญา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พิศิษวิทยา, 2523), หน้า 40.

4. สัญญา คือส่วนที่กำหนดหมายรัฐสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยการแยกแยะว่าสิ่งใดเป็นอะไร
5. สังขาร คือส่วนที่ปรุงแต่งจิตหรือส่วนที่กระตุ้นให้มนุษย์กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นผลรวมจากการรับรู้ การมีความรู้สึกและการจำได้ถึงสิ่งที่ผ่านมา

การยึดใน เบญจขันธ์ เป็นทุกข์นั้น มิได้หมายความว่าต้องยึดทั้งขันธ์ 5 จึงเกิดทุกข์ การยึดเพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในขันธ์ 5 ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นตัวตนของเราแล้ว ย่อมก่อให้เกิดทุกข์ได้เสมอ

อริยสัจและ เบญจขันธ์ เป็นโลกุตระธรรมที่เกื้อกูลให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้นและลดความเห็นแก่ตัวลงได้มาก เพราะหลักธรรมทั้งสองนี้ทำให้คนตัดความผูกพันยึดติดใน เรื่องตัวตนน้อยลงและจะระบายความรู้สึกนั้นไปในแง่ของการเข้าใจว่า สิ่งใด เป็นประโยชน์ส่วนตัวและสิ่งใด เป็นประโยชน์ส่วนรวม จึงช่วยยกระดับจิตใจให้มีส่วนรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้น พระพุทธเจ้าจึงนำจะต้องทำให้ใช้โลกุตระธรรมทั้งสองนี้เป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตได้ทั่วไป มิใช่ต้องการให้ยึดว่า เมื่อเราจะไปโลกุตระแล้ว จะต้องไม่เกี่ยวข้องกับอะไรในโลกนี้ ถ้าพิจารณาในแง่นี้การลดความเห็นแก่ตัว และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้น เท่ากับ เป็นการสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตนที่จะต้องช่วยเหลือส่วนรวม

การวินิจฉัยอริยสัจและ เบญจขันธ์ ในแนวนี้ เป็นการอธิบายอริยสัจว่าเป็นวิธีการแห่งปัญญาและการดำเนินการแก้ไขปัญหาตามระบอบแห่งเหตุผล เป็นการแก้ปัญหาและจัดการกับชีวิตของตนและของผู้อื่น ด้วยปัญญาของมนุษย์เอง โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ไม่ต้องอ้างอำนาจลึกลับของตัวการพิเศษเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ ส่วนการพิจารณาสิ่งทั้งหลายโดยวิธีการแยกส่วนประกอบออกไปอย่างวิธีขันธ์ 5 นี้เป็นการฝึกความคิด หรือสร้างนิสัยที่จะใช้ความคิดแบบวิเคราะห์ความจริง เมื่อประสบกับสิ่งต่างๆ

^๑ พระราชวรมณี, พุทธธรรม : กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2526), หน้า 112-113.

ความคิดก็ไม่ดูดตัน ยึดถือเฉพาะรูปลักษณะภายนอกเท่านั้น เป็นการสร้างนิสัยชอบสอบสวนสืบค้น ทาความจริง และที่สำคัญยิ่งคือ ทำให้รู้จักของสิ่งทั้งหลายตามสภาวะแห่งความเป็นจริงที่ เรียกว่า สภาวะวิสัย (Objective) โดยไม่นำเอาอคติหาอุปาทานเข้าไปจับ อันเป็นเหตุ ให้มองเห็นตามที่อยู่หรือไม่ยอมให้มันเป็น อย่างที่เรียกว่า ทัศนวิสัย (Subjective) คุณค่าอย่างหนึ่งนี้ นับว่าเป็นการเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการของพุทธธรรมและของหลัก เบญจขันธ์ นี้ คือการไม่ยึดมั่นถือมั่น การไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายด้วยการใช้ตัณหาอุปาทาน แต่เข้าไปเกี่ยวข้องกับจัดการด้วยปัญญา¹⁰

การวินิจฉัย เนื้อหาสาระของอริยสัจและ เบญจขันธ์อย่างนี้ มีความสอดคล้องกับหลัก การและวิถีชีวิตประชาธิปไตยในบางประการ ในด้านหลักการประชาธิปไตยประการหนึ่งมีว่า มนุษย์มีความสามารถ มีเหตุผลและมีปัญญา มนุษย์จึงสามารถจัดการกับชีวิตของตนเองและ รวมตัวกันจัดการกับชีวิตของส่วนรวมได้ ส่วนในด้านวิถีชีวิตประชาธิปไตยก็มีว่า บุคคลควรมีสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน เช่น การเสียภาษี การช่วยเหลืองานสาธารณะ การเข้า มีส่วนร่วมทางสังคมและการเมือง เป็นต้น บุคคลจะมีปัญญาและมีความสำนึกเช่นนี้ได้ อย่าง น้อยที่สุดก็น่าจะมีความ เชื่อในอริยสัจและ เบญจขันธ์ ที่มีการวินิจฉัยพุทธธรรมสาระนี้ให้ความ รับผิดชอบต่อส่วนรวม และการแก้ปัญหาสังคมด้วยปัญญาของมนุษย์

ไตรลักษณ์และการม

พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์จะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ก็ต้องรู้สภาวะของสิ่งทั้งหลาย การรู้สภาวะของสิ่งทั้งหลายคือการรู้หลักไตรลักษณ์¹¹ ซึ่งประกอบด้วยหลักอนิจจตา หลัก ทุกขตาและหลักอนัตตา

1. หลักอนิจจตา หมายถึงความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นเพียงการแสดง สภาวะของสิ่งทั้งหลายว่า ไม่ช้าก็เร็ว สิ่งทั้งหลายย่อมมีเกิดมีดับ มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็น

¹⁰

พระราชาชาวมณี, พุทธธรรม, หน้า 17-18.

¹¹

พระไตรปิฎก, เล่ม 18, ข้อ 1, หน้า 1; เล่ม 25 ข้อ 30, หน้า 51.

ธรรมชาติ หลักอนิจจังสอนให้เห็นชีวิตใน 2 ลักษณะ คือลักษณะการปลอบใจว่า เมื่อสิ่งหนึ่งหลายเกิดมาแล้วย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไป ถ้าจะเสาะแสวงหาสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป ก็จะไม่บังเกิดประโยชน์ มีแต่จะลดทอนกำลังใจ และลักษณะการปรับปรุงตนเองว่า สิ่งหนึ่งหลายย่อมเปลี่ยนแปลงไปตาม เหตุตามปัจจัย ในฐานะที่เราเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างต้องเปลี่ยนแปลงอย่างแน่นอน แต่การเปลี่ยนแปลงนั้น เปลี่ยนแล้วดีขึ้นก็มี เควลงก็มี ย่อมขึ้นอยู่กับสาเหตุที่ทำให้เปลี่ยนแปลง เมื่อเราไม่ต้องการผลที่ไม่ดีของการเปลี่ยนแปลง เราก็ต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า สิ่งใด เป็นสาเหตุที่นำไปสู่ผลเสียนั้น แล้วก็พยายามหลีกเลี่ยงหรือปรับปรุงเหตุปัจจัยนั้นให้ดี เพราะพระพุทธศาสนาถือหลักว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ คือฝึกฝนคนให้เป็นคนไม่ยึดติดในตัวตน จะได้มีจิตใจกว้างขวาง มองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจตนเอง และผู้อื่น

2. หลักทุกขตา หมายถึงความทนอยู่ไม่ได้ เป็นสภาวะที่ไม่สมบูรณ์ของสรรพสิ่ง เมื่อสิ่งหนึ่งหลายมีความบกพร่องอยู่ในตนเอง จึงพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เป็นต้นว่าความคิดของมนุษย์ก็มีความไม่สมบูรณ์¹² ความคิดจึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงกันได้ ความคิดที่ตรงกันสอดคล้องกันก็มี ความคิดที่ขัดแย้งกันก็มี ความคิดของมนุษย์จึงแตกต่างกันได้ ทำให้ต่างคนต่างมี เหตุผลในการดำเนินชีวิตของคน การที่คนจะอยู่ร่วมกันได้จึงต้องมีความ

¹²

ตามทัศนะของ เมดิสันใน The Federalist Paper, No.10 ก็มีความคล้ายคลึงกับเรื่องนี้ เมดิสันมีทัศนะว่า การเกิดกลุ่ม (faction) มีลักษณะเป็นธรรมชาติอันสืบเนื่องมาจากการที่มนุษย์มีความคิดที่ไม่สมบูรณ์ ทำให้ทัศนะของมนุษย์เกิดแตกต่างกันขึ้น โดยเฉพาะการมีความคิดเห็นทางผลประโยชน์ที่แตกต่างกันทำให้ต่างคนต่างมี เหตุผลในการดำเนินชีวิตของตน โดยมีพื้นฐานอยู่บนความรักตนเอง (self - love) เป็นสำคัญ ดังนั้น จึงมีการจัดตั้งกลุ่มผลประโยชน์ขึ้น เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่มตน ซึ่งย่อมจะมีการกระทบต่อผลประโยชน์ของกลุ่มอื่น ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มจึงเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

เคารพในสิทธิและ เสรีภาพของผู้อื่น ดังนั้น หลักทุกจดาจึงชี้ให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์ของ
สิ่งต่างๆ ถึงทั้งหลายจึงมีความแตกต่างกัน เป็นธรรมดา เพราะแต่ละสิ่งย่อมดำรงอยู่ใน
สภาวะแห่งความไม่สมบูรณ์เฉพาะของตน ซึ่งแตกต่างจากสิ่งอื่น

๓. หลักอนัตตตา หมายถึงภาวะที่ไม่มีตัวตนและความไม่มีตัวตนที่แท้จริงดัง
พุทธวจนะในอนัตตลักขณสูตรที่ว่า "นั่นมิใช่ของเรา นั่นมิใช่เรา นั่นมิใช่ตัวตนของเรา"
ดังที่ได้กล่าวมาแล้วใน เบญจขันธ์ว่า สิ่งที่เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ
ซึ่งประกอบกัน เข้าเป็นคนนี้ ไม่ใช่ตัวของคน มัน เป็นเพียงสภาวะธรรมชาติที่เกิดขึ้นและ
ดำเนินไปตาม เหตุตามปัจจัย เท่านั้น หลักอนัตตตาในพระพุทธศาสนา มิได้มีจุดประสงค์ที่จะ
สอนให้ยึดมั่นความไม่มีตัวตน แล้วไม่ทำอะไร ปล่อยให้ชีวิต เป็นไปอย่างไม่มีตัวตน แต่
อนัตตตาเป็น เรื่องสำหรับรู้ ก็รู้อถึงสภาวะธรรมชาติว่ามีการ เปลี่ยนแปลงไปตาม เหตุปัจจัย
เมื่อรู้แล้วก็นำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ใน 2 ด้านคือ ด้านหนึ่งสร้าง เหตุปัจจัยให้ดี เพื่อให้
การเปลี่ยนแปลงได้ผลดีขึ้นมา และอีกด้านหนึ่งสร้าง เหตุปัจจัย ให้ทรมาน เมื่อผลดีที่ติดตาม
มาตลอดไป หลักอนัตตตาดัง เป็นหลักพุทธธรรมที่สอนให้บุคคล เป็นผู้มีความหวังในชีวิต ผู้มี
ความหวังในชีวิตมาก เป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะ เข้ามีส่วนร่วมทางสังคมการเมือง ส่วนผู้ที่หมดหวัง
ในชีวิตจะ เป็นผู้ที่ขาดความกระตือรือร้นที่จะ เข้ามีส่วนร่วมทางสังคมการเมือง

หลักอนัตตตาดังมีความสัมพันธ์กับหลักกรรมด้วย กล่าวคือ กรรมหมายถึงการกระทำ
ที่ประกอบด้วยเจตนา จะแสดงออกทางกายก็ตาม วาจาก็ตามหรืออยู่ในใจก็ตาม เป็นอดีต
ก็ตาม ปัจจุบันก็ตาม อนาคตก็ตาม ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เป็นกรรมทั้งสิ้น กรรมจึงมีความ
หมายเป็นกลางๆ จะมีผลดีหรือผลชั่วก็ตามมา ก็ขึ้นอยู่กับเจตนาของการกระทำ ถ้าเจตนา
ดีมีกุศล เป็นที่ตั้งหรือ เป็นเจตนาที่เกิดจากอโลภะ อโทสะ อโมหะ ย่อมก่อให้เกิดกรรมดี
เจตนาดีในที่นี้จึงไม่ได้เกิดมาจากความรู้สึก เพื่อตัวฉัน ถ้าเจตนาชั่วมีอกุศล เป็นที่ตั้งหรือ เป็น
เจตนาที่เกิดจากโลภะ โทสะ โมหะ ย่อมก่อให้เกิดกรรมชั่ว เจตนาชั่วจึงเกิดจากความ
รู้สึก เพื่อตัวฉัน

ในเรื่องกรรมนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า "กรรมเก่าคืออะไร ตา ชู จมูก ลิ้น
กาย ใจ นี้ชื่อว่ากรรมเก่า กรรมใหม่คืออะไร การกระทำที่เราทำอยู่ในบัดนี้ นี้แหละชื่อว่า
กรรมใหม่ แล้วอะไรคือความดับกรรม ท่านบอกว่าคุณดับแห่งกายกรรม วชิกรรม มโน-
กรรมนั้นชื่อว่าความดับกรรม อะไรเป็นทางดับกรรม มรรคมีองค์ ๘ อันประเสริฐ คือ
สัมมาทิฐิเป็นต้น สัมมาสมาธิ เป็นที่สุด นี้เรียกว่าทางดับกรรม"¹⁴ พระพุทธศาสนาสอนให้
ดับกรรมโดยการกระทำตามมรรคมีองค์ ๘ ไม่ใช่สอนให้ไม่ทำอะไร การสอนให้ทำความหลัก
กรรม เป็นการสอนให้ทำอย่างดีมีเหตุผล ทำอย่างมีหลักเกณฑ์ ทำด้วยปัญญา และต้องใช้
ความเพียรพยายามอย่างมากในการทำ

การวิเคราะห์เรื่องกรรมตามหลักปฏิบัติสมบูรณ์¹⁵ จะทำให้เห็นเด่นชัดขึ้นว่า
กรรมมีความสัมพันธ์กับวิบาก (ผล) เมื่อมีการกระทำ (กรรม) ก็ย่อมมีผล (วิบาก) อย่าง
ใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น หลักปฏิบัติสมบูรณ์จึง เป็นหลักธรรมที่สอนให้คนมีความรับผิดชอบต่อการ
กระทำของตนเอง ทั้งดีและชั่ว การกระทำที่ดีก็ต้องพยายามรักษาไว้ ส่วนที่ผิดจะต้องคิด
แก้ไขปรับปรุงตนเองให้ถูกต้องต่อไป ในขณะที่เดียวกัน เมื่อพบผู้อื่นได้รับผลชั่วจากการกระทำ
ที่ชั่วของเขา จะต้องมิดูเบกขาทหรือการวางใจเป็นกลาง ในเมื่อเขาสมควรได้รับทุกข์โทษ
นั้นตามสมควรแก่การกระทำของเขา และควรจะต้องมีความกรุณาต่อไปว่า เราจะคิดหาหนทาง
ช่วยเหลือเขาไม่ให้กระทำผิดได้อย่างไรด้วย เป็นการเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น หลักปฏิบัติสมบูรณ์
จึง เป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลให้บุคคลมีหลักการ มีเหตุผล รู้จักพิจารณาในสิ่งต่างๆ ด้วย
ความสุખม ไม่หลงเชื่ออะไรอย่างงมงาย¹⁶

การวินิจฉัยเมื่อหาสาระของหลักไตรลักษณ์ หลักปฏิบัติสมบูรณ์และหลักกรรมอย่าง
นี้ มีความสอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยที่ว่า บุคคลมีสติปัญญาและรู้จักการใช้เหตุผลใน

¹⁴ พระไตรปิฎก, เล่ม 1๘.

¹⁵ พระไตรปิฎก, เล่ม 11, ข้อ 22๘, หน้า 231; เล่ม 20, ข้อ 479, หน้า 1๘๘.

¹⁶ พระราชวรมุนี, พุทธธรรม, หน้า 100.

การพิจารณาปัญหาของบ้านเมือง ของสังคมและของตนเอง ความมีอิสระและเสรีภาพในการพิจารณาเลือกทางดำเนินชีวิตให้แก่ตนเอง และเลือกหนทางให้แก่สังคมอย่างมีเหตุผล ถือเป็นสิ่งสำคัญของสังคมประชาธิปไตย

หลักการปกครองโดยธรรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักพุทธธรรมหลายหลักที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองทั้งโดยตรงและโดยอ้อมซึ่งในการศึกษานี้รวมเรียกหลักธรรมเหล่านี้ว่า หลักการปกครองโดยธรรม หลักการปกครองนี้ประกอบด้วยหลักอริยโद्य ๑ หลักจักรวรรดิวัตร หลักหคพิธราชธรรม หลักกัลยาณวัตร หลักราชสังคหวัตถุและหลักพรหมวิหาร

หลักอริยโद्य ๑ เป็นหลักธรรมและเป็นข้อปฏิบัติที่อยู่ในแต่ละบุคคล แต่ละคนจึงเป็นอัคราธิปโद्यได้ เป็นโลกาธิปโद्यได้และเป็นธรรมาธิปโद्यได้¹⁷ กล่าวคือ

1. อัคราธิปโद्य เป็นการถือตน ถือฐานะ สักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ตลอดจนผลประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ ผู้ถือตนเป็นใหญ่อาจจะทำให้เกิดความตะอายใจไม่กล้าทำความชั่วอย่างหรืออาจทำให้เกิดความเพียรพยายามทำการงาน เพื่อรักษาฐานะและสักดิ์ศรีของตน แต่ผู้ยึดคิดในสิ่งเหล่านี้มักกระทำอะไรได้ทุกอย่าง เพื่อรักษาสักดิ์ศรีและฐานะของตนจนไม่คำนึงว่าชาวบ้านจะเดือดร้อนสักเพียงใด ถ้าเป็นผู้ปกครอง ก็จะมุ่งแต่การรักษาอำนาจและใช้อำนาจไปเพื่อรักษาอำนาจ มิใช่เพื่อความถูกต้อง ความดีงาม ความสมควรแก่เหตุ

2. โลกาธิปโद्य ถือความนิยมของโลกเป็นใหญ่ ผู้เป็นโลกาธิปโद्यอาจทำให้เกิดความเกรงกลัวไม่กล้าทำความชั่วอย่างหรืออาจทำให้กระตือรือร้นทำความดีบางอย่าง เพราะกลัวถูกติฉินนินทาหรือเสียความเคารพนับถือของหมู่ชน แต่ผู้เป็นโลกาธิปโद्यมักไม่เป็นตัวของตนเอง ไม่มีหลักการที่แน่นอน อาจทำการเพียงเพื่อเอาใจหมู่ชนบ้าง ทาความนิยมบ้างเมื่อใดห่างจากเสียงหมู่ชนที่จะควบคุมเขา ก็ทำความชั่วร้ายต่างๆ ได้ ถ้าคนที่ เป็นโลกาธิปโद्यได้เป็นผู้ปกครองบริหารบ้านเมือง จะมุ่งหน้าเอาอกเอาใจประชาชน ด้วยการหา

คะแนนนิยมจากประชาชน จะทำสิ่งใดก็อ้างประชาชนจนพร่ำเพรื่อ ถ้าเห็นว่าทำไปแล้วจะ
กระทบกระเทือนความนิยม แม้สิ่งนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริงก็ไม่ยอมทำ
ถ้าผู้เป็นโลกาธิปไตยเป็นสามัญชน เวลาจะไปออกเสียงลงคะแนนไม่ได้ใช้ปัญหาพิจารณาให้
ชัดเจนถ่วงแต่ที่ว่าใครดีใครมีความสามารถ มีสติปัญญาและเหตุผล ก็กลับมาคิดว่าคนเขาว่า
กันอย่างไร ก็ว่าตามเขาที่นิยมกัน ไม่มีหลักของตนเอง

3. ธรรมาธิปไตย คือธรรมเป็นใหญ่ คือเอาตามที่ไต่วิเคราะห์พิจารณาอย่าง
ดีที่สุด จนเต็มสติปัญญาของคนจะวินิจฉัยได้ และอย่างใจกว้างที่สุด รับฟังข้อเท็จจริง
ความคิดเห็นและเหตุผลต่างๆ อย่างเที่ยงตรงที่สุด เมื่อเห็นว่าสิ่งใดจริงถูกต้องดีงาม จึง
ตัดสินใจตามนั้น ถ้าผู้เป็นธรรมาธิปไตยได้เป็นผู้ปกครอง จะมุ่งหน้าทำการเพื่อประโยชน์สุข
ของราษฎรอย่างแท้จริง การยอมตามเสียงส่วนใหญ่ ก็เพราะได้พิจารณาตามหลักการ
ตามกติกากฎระเบียบแล้วเห็นว่า การใดเป็นไปเพื่อผลดีต่อประชาชนอย่างแน่นอน ก็
พยายามทำการนั้น แต่ถ้าการใดอาจได้รับความนิยมนิยมจากประชาชน แต่เห็นขัดด้วยสติปัญญา
และเหตุผลว่าจะไม่เป็นไปเพื่อผลดีต่อประชาชนอย่างแท้จริง ก็จะไม่ทำการนั้น หากประชา
ชนไม่เห็นด้วย ก็ต้องชี้แจงเหตุผลให้ประชาชนฟัง ถ้าประชาชนยังยืนยันไม่เห็นชอบ ก็ยอม
ตามประชาชนได้ โดยต้องประกาศให้ประชาชนได้รับรู้ความบริสุทธิ์ใจของตน หากมีมหา
ชนขึ้นต่อสำนักแห่งธรรมของคนจนเกินไป ก็อาจยอมสละตำแหน่งนั้นจากตน ¹⁰ ถ้าผู้เป็น
ธรรมาธิปไตยเป็นประชาชน จะสามารถใช้สิทธิใช้เสียงตามที่ไต่พิจารณาแล้วว่าสิ่งนั้นถูกต้อง
เป็นประโยชน์จริง

การวินิจฉัยเนื้อหาสาระของธรรมาธิปไตย 3 นี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า หลัก
การปกครองโดยธรรมมิได้ให้อิทธิพลแก่บุคคล แต่ให้อิทธิพลแก่หลักการ กติกาและกฎระเบียบของสังคม
ซึ่งสอดคล้องกับหลักการปกครองโดยรัฐธรรมนิยม (Polity) ของอริสโตเติล ¹⁹ หลักการ

¹⁰ พระราชวรมณี, พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 13-14.

¹⁹ แนวความคิดเกี่ยวกับการปกครองโดยรัฐธรรมนิยมอยู่ใน Aristotle, Politics,
trans. by Benjamin Jowett (New York : Oxford University Press, 1945).

ปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นหลักการที่ยึดความมีเหตุผล มิใช่ยึดตัวบุคคล เพราะความคิด และพฤติกรรมของบุคคล เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพกาลได้ ในขณะที่หลักการมีความแน่นอนและ ให้ความยุติธรรมแก่ทุกฝ่ายภายในสังคม

หลักจักรวรรดิวัตร เป็นหลักธรรมที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินฤๅชโยบายหรือ วิเทศโยบายทางการเมือง ซึ่งสรุปรวมแล้วมี ๕ ประการสำคัญ²⁰ คือประการแรก กิจธรรม เป็นใหญ่ เคารพบูชาธรรม ประการที่สอง จัดการรักษา คุ้มครองป้องกันและทะนุบำรุงแก่ ชนทุกหมู่เหล่าในอาณาจักรด้วยความชอบธรรมและเป็นธรรม ประการที่สาม ไม่ให้มีการ กระทำที่ผิดธรรมเกิดขึ้นในแว่นแคว้น ประการที่สี่ แบ่งปันและเฉลี่ยทรัพย์สินให้แก่ผู้ไม่มีทรัพย์สิน มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแว่นแคว้น และประการสุดท้าย ปรึกษาสอบถามปัญหาภิๅสมณพราหมณ์ วัตถุประสงค์สำคัญของหลักจักรวรรดิวัตร นอกจากจะ เป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ เพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม โดยมุ่งสอนให้ผู้ปกครองใช้อำนาจเพื่อการสร้างสรรค์ ความสงบสุขและการกินดีอยู่ดีของพล เมือง และประการที่สำคัญคือการอธิบายถึงวิธีการที่จะ ใช้อำนาจทางการเมือง เพื่อราษฎร โดยปรึกษาหารือกับสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤๅติปฏิบัติชอบ เพื่อให้รัฐชๅดในการอันดีชั่ว สิ่งใดควรประกอบ สิ่งใดไม่ควรประกอบ เพื่อประโยชน์สุขของ ราษฎร วัตถุประสงค์นี้ปัจจุบันนับรวมนักปราชญ์ นักวิชาการผู้ทรงคุณธรรม เข้าไว้ด้วย

การวินิจฉัยเนื้อหาสาระของหลักจักรวรรดิวัตรอย่างนี้ มีลักษณะที่สอดคล้องกับหลัก การประชาธิปไตยที่ว่า บุคคลทุกคนมีความสำคัญ มีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี การปกครองจึงต้อง คำนึงถึงความชอบธรรม เป็นหลักและความชอบธรรมนี้มีความสัมพันธ์กับหลักความ เสมอภาคของ บุคคลตามกฎหมายของบ้านเมือง ฤๅชโยบายในทางการเมืองของจักรวรรดิวัตร จึงอยู่ที่การ รักษาความชอบธรรมในการปกครองและการให้ความ เป็นธรรมแก่ราษฎร

20

จักรวรรดิวัตรนีๅอยู่ในจักรวรรดิสูตร ตามบาลีมีหัวข้อใหญ่ 4 ข้อ แต่เนื่องจาก ข้อ 2 ใหญ่แยกได้ 7 หัวข้อย่อย เมื่อแยกเป็นจักรวรรดิวัตรจึงได้ 12 ข้อ ในที่นี้รวมธรรม สาระได้ 5 ข้อ ในพระไตรปิฎก, เล่ม 11, ข้อ ๓5, หน้า 65.

21

หลักราชสังคหวัดดู เป็นหลักการสงเคราะห์ประชาชน 4 ประการคือ ประการแรก บำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร ประการที่สอง บำรุงข้าราชการรู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ ประการที่สาม ความรู้จักผูกใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ และประการสุดท้าย ความมีวาจาอันถูกต้องน่าใจ ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน หลักราชสังคหวัดดูนี้เป็นหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าปรีชาปรั้งมาจากหลักมหาปรัชญา 5 ในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นการบูชาัญญเพื่อลาภสักการะของพราหมณ์ แต่หลักราชสังคหวัดดูได้ปรั้งวิถุดูประสงคใหม่ เพื่อให้การปกครอง เป็นไปในลักษณะที่ให้ผลประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม ดังนั้นหลักราชสังคหวัดดูจึงมีหลักการคล้ายคลึงกับหลักจักรวรรดิวัตรที่เกื้อกูลหลักการปกครองที่ว่า มนุษย์เป็นผู้มีความสำคัญ คุณค่าและศักดิ์ศรีของตน ผู้ปกครองจึงต้องสงเคราะห์ให้ประชาชนบรรลุถึงความสำคัญ คุณค่าและศักดิ์ศรีของตนเอง ²² ซึ่งถือ เป็นหลักการประชาธิปไตยประการหนึ่ง

23

หลักทศพิธราชธรรม ²³ เป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองหรือธรรมของนักปกครอง สำหรับการควบคุมตนเอง การใช้อำนาจหน้าที่และการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ ²⁴ ต่อส่วนรวม 10 ประการคือ

1. การให้ถือการสละทรัพย์สินสิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์

21

พระไตรปิฎก, เล่ม 15, ข้อ 351, หน้า 110; เล่ม 21, ข้อ 39, หน้า 54; เล่ม 23, ข้อ 91, หน้า 152; เล่ม 25, ข้อ 205, หน้า 246.

22

ดูการวินิจฉัยเพิ่มเติมได้จาก พระยาสุนทรศิษย์, ลักษณะผู้ปกครอง (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2506), หน้า 2-9, 107-111, 291.

23

พระไตรปิฎก, เล่ม 20, ข้อ 240, หน้า 86.

24

ทิมพัมมู นาคะละ, "พุทธปรัชญากับการเสริมสร้างลักษณะผู้นำ", วารสารสังคมศาสตร์, 4 (มกราคม 2509), หน้า 1-10.

และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒. ความประพฤติดีงามคือสำรวมกายและวาจา ประกอบแต่การสุจริต รักษา
กิตติคุณ ให้ควร เป็นตัวอย่างและ เป็นที่เคารพนับถือของราษฎร

๓. การบริจาตกิจการ เสียสละความสุขสำราญ ตลอดจนชีวิตของคน เพื่อ
ประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบ เรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. ความซื่อตรงคือซื่อตรงมีสัตย์ ปฏิบัติกิจการกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ
ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. ความอ่อนโยนคือมีอัธยาศัย ไม่เขี้ยวขี้หยามคายกระด้างค่อราษฎรมี
ความงามสง่าเกิดแต่ห้วงที่ภริยาสุภาพนุ่มนวล

๖. ความเอาพระทัยใส่คือแผดเผาก็เสียดัดทา มิให้เข้ามาครอบงำจัด
ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสนุกสนาน มีความเป็นอยู่อย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญ
เพียรทำกิจให้บริบูรณ์

๗. ความไม่โกรธคือไม่ดูอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วิโมกข์ด้วยความและ
กระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียหาย มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่น

๘. ความไม่เบียดเบียนคือไม่บีบบังคับที่ ไม่หลงระเห็จอำนาจ ขาดความ
กฏา ทาเหตุเบียดเบียนราษฎรด้วยวิธีการต่างๆ

๙. ความอดทนคืออดทนต่องานที่ตรากตรำ ไม่ท้อถอย ไม่หมดกำลังใจและ
ไม่ยอมละทิ้งภาระกิจที่กระทำด้วยความซกมธรรม

๑๐. ความไม่คลาดธรรมคือวางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรม ไม่หวั่นไหวไป
ตามลาภสักการะ มีความเที่ยงธรรมและรักษาระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจน
ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามไว้

การวินิจฉัยเนื้อหาสาระของหลักทศพิธราชธรรมในปัจจุบัน มีลักษณะโน้มเอียงไป
ทาง ^{๒๕} เกื้อกูลต่อแนวทางในการปกครองตนเองและหมู่คณะ การปกครองตนเองนั้นตรงกับ

๒๕

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมือง การปกครองไทยโบราณ (กรุงเทพฯ

: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๕๐-๕๕, ๗๔-๘๔, ๑๐๖-๑๑๑.

หลักการประชาธิปไตยที่ว่า มนุษย์มีสิทธิ มีอิสระและมีเสรีภาพ จึงจะสามารถปกครองตนเองได้ แต่การมีเสรีภาพจะต้องมีหลักกฎหมายเป็นตัวกำกับ มิฉะนั้นจะมีการใช้สิทธิและเสรีภาพเกินขอบเขต หลักทศพิธราชธรรมสามารถนำมาใช้ประกอบร่วมกับหลักกฎหมายได้ เพราะมีหลักการควบคุมตนเองหลายประการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

หลักกัลยาณวัตร ²⁶ เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง ซึ่งมีการวินิจฉัยเนื้อหาสาระ เช่นเดียวกับทศพิธราชธรรม คือ เป็นหลักธรรมที่ใช้ควบคุมความประพฤติของตนเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มคุณภาพให้กับชีวิต คุณภาพของชีวิตนี้มีความสัมพันธ์กับการปกครองตนเองหรือการควบคุมตนเอง ยิ่งบุคคลมีคุณภาพเพิ่มขึ้น จะสามารถควบคุมตนเองได้มากขึ้น ให้อำนาจได้ในสิ่งที่ควรทำ และหลีกเลี่ยงได้ในสิ่งที่ควรงดเว้น เมื่อคนมีความรับผิดชอบ ก็จะสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพในการแสวงหาและนำชีวิตให้เข้าถึงสิ่งที่ดีงาม หรือใช้เสรีภาพในการปรับปรุงตนเองให้มีคุณค่าต่อสังคม ²⁷ การวินิจฉัยหลักกัลยาณวัตรว่าเป็นหลักธรรมที่สอนให้บุคคลยึดมั่นในธรรม ไม่ให้อึดมั่นในทรัพย์สินสมบัติ จึงเท่ากับเป็นการวินิจฉัยที่เกื้อกูลต่อหลักการประชาธิปไตยที่ว่า มนุษย์มีสิทธิ มีอิสระ มีเสรีภาพ บุคคลจึงควรเคารพในสิทธิและเสรีภาพของกันและกัน

หลักพรหมวิหาร ²⁸ เป็นหลักธรรมสำหรับการกำกับความประพฤติและการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นโดยชอบธรรม กล่าวคือจะต้องมีเมตตาเป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข มีจิตแผ่ไมตรีและประโยชน์แก่มนุษย์ มีกรุณาถึงความสงสาร คิดช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของมนุษย์ มีมุทิตาคือความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข และมีอุเบกขา คือการวางใจเป็นกลาง พิจารณาเห็นกรรมและวิบากของ

²⁶ พระไตรปิฎก. เล่ม 13, หน้า 444.

²⁷ พระราชวรมุนี. พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 5-7.

²⁸ พระไตรปิฎก. เล่ม 10, ข้อ 104, หน้า 225; เล่ม 11, ข้อ 220,

มโนะยัมว่า เป็นไปอย่างมีเหตุมีปัจจัย²⁹ ผู้มีพรหมวิหารจึง เป็นผู้ที่ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การวินิจฉัย เมื่อหาสาระของหลักพรหมวิหารอย่างนี้ มีลักษณะสอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยโดยที่ว่า บุคคลต้องมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาสำคัญของสังคม เพราะปัญหาของสังคมที่สำคัญ ไม่สามารถแก้ไขได้โดยคนใดคนหนึ่ง การแก้ไขปัญหาทางการเมืองและสังคม ต้อง เป็นผลของความร่วมมือร่วมใจจึงจะสำเร็จ ผู้มีพรหมวิหารจะ เข้าร่วมมือในการแก้ปัญหาของสังคม เพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม

วิธีการปกครองโดยธรรม

หลักการปกครองโดยธรรม เป็นหลักการที่เอื้ออำนวยต่อประโยชน์สุขของประชาชน หลักการ เช่นนี้จะบรรลุได้ก็ต้องมีวิธีการปกครองโดยธรรมหรือวิธีสามัคคีธรรม สามัคคีธรรม เป็นวิธีการตั้ง เกิมที่ใช้อยู่ในแคว้นวิชัย แคว้นสาकยะและแคว้นมัลละ กล่าวคืออาณาจักรเหล่านี้จะปกครองโดยการประชุมกันตัดสินกรณีกิจของแคว้นแคว้นที่สัทธิราชการ ซึ่งเป็นเสมือน สภานาในปัจจุบัน นอกจากแคว้นทั้ง ๑ จะใช้ระบบสามัคคีธรรมแล้ว คณะสงฆ์ยังใช้ระบบนี้ด้วย เราจึงพบพุทธธรรมในพระไตรปิฎกที่เกี่ยวกับวิธีการปกครองโดยธรรม ทั้งที่เป็นหลักธรรมที่ สอนย่ำถึงวิธีการที่จะดำรงรักษาระบบสามัคคีธรรมของฝ่ายอาณาจักรให้อยู่รอดยั่งยืน และ หลักธรรมที่สอนถึงวิธีการปกครองในคณะสงฆ์

สำหรับระบบสามัคคีธรรมของฝ่ายอาณาจักร พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนหลักการบริหารธรรมไว้ 7 ประการคือ

1. หมั่นประชุมกัน เนิองนิคย
2. พร้อม เหยียงกันประชุม พร้อม เหยียงกัน เลิกประชุม พร้อม เหยียงกันทำ

กิจที่ควรทำ

²⁹ พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ธรรมปริทรรศน์(กรุงเทพฯ : สมบัติการพิมพ์, 2526), หน้า 66-70.

³⁰ พระไตรปิฎก, เล่ม 10, ข้อ 70, หน้า 90; เล่ม 23, ข้อ 21, หน้า 21.

๓. ถือนโยบายที่มั่นในรัชชธรรม (หลักการ) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ไม่บัญญัติใหม่ในหลักที่ยังไม่บัญญัติ

๔. เคารพ นับถือ รับฟังคำของผู้ใหญ่ที่ควร เคารพนับถือ

๕. ป้องกัน ให้ความอารักขาแก่สตรี กุศลกรทั้งหลาย ให้มีความ เป็นอยู่ดี มีให้ถูกข่มเหงรังแก

๖. เคารพ บูชา สักการะเจดีย์สถาน ปุษยสถานหรืออนุสาวรีย์

๗. ให้ความอารักขาแก่ผู้บริสุทธิ์ ผู้เป็นหลักความประพฤดีและหลักใจของประชาชน ได้แก่พระสงฆ์ทั้งหลาย (พระอรหันต์)

รัชชูปการนิยธรรม เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับผู้บริหารหมู่บ้านหรือบ้านเมือง เพราะหลักธรรมนี้สอนให้มีการประชุม เป็นเมืองนิคมด้วยความสามัคคี จึงต้องใช้หลักปัญญาช่วยกันบริหารบ้านเมือง วิธีของการประชุมปรึกษาหารือในรัชชธรรมมีหลักสำคัญอยู่ ๓ ประการคือ ประการแรกให้ความสามัคคีในการประชุม ประการที่สอง ให้นโยบายที่มั่นในหลักการ และประการสุดท้าย ให้รับฟังคำของผู้ใหญ่ที่ควร เคารพ การประชุมโดยยึดหลักสำคัญ ๓ ประการนี้ จะทำให้การปกครองมีความมั่นคง เข้มแข็งไม่มีทางเสื่อม การวินิจฉัยหลักอุปการนิยธรรมในลักษณะนี้ มีความสอดคล้องกับวิธีการประชาธิปไตยที่ว่า ให้มีการประชุม ปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันก่อนที่จะลงมติด้วยเสียงข้างมากให้ตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยถือหลักการที่ว่าทุกคนที่เข้าร่วมประชุมมีปัญญา เหตุผลและความสามารถทัดเทียมกัน

สำหรับระบบสามัคคีธรรมของคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอน ภิกขุอุปการนิย-
ธรรมไว้ ๗ ประการ เช่นกันคือ

๑. หมั่นประชุมกัน เมืองนิคม

๒. หมั่นเพียรกันประชุม หมั่นเพียรกันเลิกประชุม หมั่นเพียรกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ

3. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถ่มถ้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติ
ไว้ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้
4. ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆนิตร เป็นสังฆปรินายก เคารพนับถือ
ภิกษุเหล่านั้น เห็นด้วยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
5. ไม่ดูอำนาจศัณฑาคือความอยากที่เกิดขึ้น
6. ยินดีในเสนาสนะป่า
7. ตั้งสัจจะลึกไว้ในใจว่า เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้มีศีลงาม ซึ่งยังไม่
มา ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่ผาสุก

อุปทานิยธรรม 7 ของภิกษุเป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อ
ความตั้งมั่นของคณะสงฆ์ หลักการประชุมในภิกษุอุปทานิยธรรมมีลักษณะที่เกื้อกูลให้พุทธวงจนะ
ในมหาปรินิพพานสูตร เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ คือพระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า "...
ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงไว้ ได้บัญญัติไว้ แก่เธอทั้งหลาย ในเวลาที่เราล่วงลับ
ไป ธรรมและวินัยนั้นแหละ จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย" เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรง
มอบอำนาจให้พระสงฆ์ปกครองกันเอง โดยยึดถือพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ วิธีที่พระสงฆ์
ปกครองกันเองโดยไม่มีหัวหน้าก็คือการประชุมร่วมกันทำสังฆกรรม เมื่อมีกิจเกิดขึ้นอันเนื่อง
ด้วยหมู่คณะ พระสงฆ์จะต้องช่วยกันกระทำให้อุบัติตามพระธรรมวินัย ส่วนจำนวนของภิกษุ
ที่เข้าร่วมประชุมจะเป็นเท่าไรนั้น แล้วแต่ชนิดของกิจที่พึงทำ โดยระบุเป็นหลักการว่า³²
ถ้าเป็นเรื่องธรรมดาให้ใช้วิธีบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป โดยไม่ต้องตั้งผู้คดี
(บอกให้ภิกษุตั้งใจฟังและทำสังฆกรรมนั้นๆ) และไม่ต้องสวดอนุสาวนา (การประกาศขอคำ
ปรึกษาและตกลงของสงฆ์ในสังฆกรรมนั้นๆ) เรียกว่า อปโลกนกรรม บางเรื่องให้ตั้ง
ผู้คดี แต่ไม่ต้องสวดอนุสาวนา เรียกว่า ผู้คดีกรรม บางเรื่องให้ตั้งผู้คดีและให้สวดอนุสาวนา

หนึ่งครั้ง เรียกว่า ชุติหุตยกรรม และบางเรื่องให้ตั้งชู้ติและให้สาวกอนุสาวนา 3 ครั้ง

33
เรียกว่า ชุติหุตยกรรม การวินิจฉัยหลักกิกขุอปรีทานิยธรรมอย่างนี้มีลักษณะ เช่นเดียวกับ
การวินิจฉัยหลักวัชชือปรีทานิยธรรม ที่มีความสอดคล้องกับวิธีการปกครองแบบประชาธิปไตย
ที่ให้มีการประชุมปรึกษาหารือกันในการตัดสินใจตกลงใจกำหนดนโยบายในการทำงานหรือแก้
ปัญหาที่งปวง

วิธีการปกครองโดยธรรมในคณะสงฆ์ยังมีพุทธธรรม เกี่ยวกับการใช้เสียงข้างมาก
แม้หลักสังฆกรรมข้างต้น พระวินัยยังได้ให้สิทธิแก่พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการบริหารหมู่คณะ
มีสิทธิคัดค้าน เมื่อไม่เห็นด้วยและยึดการตัดสินใจด้วยเสียงข้างมาก ดังจะเห็นได้จาก
34
"สมถขันธกะ" ซึ่งแสดงวิธีการระงับอธิการ 7 อย่างคือ การระงับแบบพร้อมหน้า การ
ระงับด้วยการยกให้พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติ การระงับด้วยการยกประโยชน์ใดในขณะ เป็นบ้า
การระงับด้วยถือตามคำรับของจำเลย การระงับด้วยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ การ
ระงับด้วยการลงโทษผู้ผิดและการระงับให้ประนีประนอมกัน การใช้เสียงข้างมากจึง เป็น
วิธีการหนึ่งที่ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ตามหลักธรรมสมถขันธกะ เนื้อหาสาระในพุทธธรรม
นี้ มีความสอดคล้องกับหลักการใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจตกลงใจของประชาธิปไตย

นอกจากนั้น วิธีการประนีประนอมยังเป็นวิธีการปกครองโดยธรรมที่สำคัญ ทั้งใน
คณะสงฆ์ เช่นหลักธรรมสมถขันธกะ และในสังคม เช่นหลักธรรมทิสทก 35
ทิสทกเป็นหลัก
ธรรมที่แสดงการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันของบุคคล 6 ประเภท เป็นหลักธรรมที่สอนให้ทุกฝ่ายถ้อยที
ถ้อยปฏิบัติต่อกัน ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา อาจารย์กับศิษย์ สามีกับภรรยา มิตรกับ
มิตร นายจ้างกับลูกจ้างและสมณะกับประชาชน ถ้าความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลต่างๆ
ยึดตามหลักทิสทก ปัญหาต่างๆ ในทางสังคมก็น่าจะได้รับการประนีประนอมตั้งแต่เริ่มต้นซึ่ง
เท่ากับ เป็นการขจัดสาเหตุแห่งปัญหาทางสังคมได้ส่วนหนึ่ง 36
การวินิจฉัยหลักทิสทกในลักษณะ

33
แบบเรียนหมวดพระธรรมวินัย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (กรุงเทพฯ : กระทรวง
ศึกษาธิการ, 2519), หน้า 189-188.

34
พระไตรปิฎก, เล่ม 4, หน้า 249.

35
พระไตรปิฎก, เล่ม 11, ข้อ 198 และ 202, หน้า 204 และ 208.

36
หินพันธุ์ นาคะตะ, "จริยธรรมในการปกครอง", วารสารรามคำแหง, 3(มกราคม
2520), หน้า 44-45.

การประสานประโยชน์นี้ เชื่อว่าช่วยแก้ปัญหาความไม่เข้าใจความรุนแรง แต่ใช้เหตุผลในการมีปฏิสัมพันธ์ของหมู่ชน ซึ่ง เป็นวิธีการประชาธิปไตยประการหนึ่ง ที่ใช้อยู่ในสังคมประชาธิปไตยโดยทั่วไป

หลักการทางสายกลาง ก็เป็นวิธีการปกครองโดยธรรมอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการปกครองในคณะสงฆ์และในบ้านเมือง หลักธรรมมัชฌิมาปฏิปทาหรือมรรคมีองค์ 8 เป็นวิธีการปกครองทางสายกลางที่ได้รับการกล่าวถึงอยู่เสมอ โดยมีความหมายว่าเป็นวิธีปฏิบัติที่ไม่ได้ดังหรือหย่อนเกินไป รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งปัญญา คือสามารถพิจารณาหรือวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ให้เห็นถ่องแท้ได้ว่า อะไรคืออะไรไม่ดี เพื่อจะได้รักษาสิ่งดีแก้ไขสิ่งไม่ดี³⁷ การวินิจฉัยหลักธรรมทางสายกลางนี้ มีความโน้มเอียงที่จะสอดคล้องกับวิธีการปกครองแบบผสมของประชาธิปไตย ที่ให้มีการผสมผสานระหว่างราชาธิปไตยอภิชนาธิปไตยและการปกครองโดยประชาชน ซึ่งประกอบด้วยผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นฝ่ายบริหาร ผู้มีคุณวุฒิเป็นฝ่ายวุฒิสภาและผู้แทนประชาชน เป็นฝ่ายสภาผู้แทนราษฎร โดยมีการถ่วงดุลย์ระหว่างอำนาจบริหาร นิติบัญญัติและตุลาการ การปกครองแบบผสมผสานนี้ถือได้ว่าเป็นการเดินทางสายกลางอย่างหนึ่ง

หลักความเสมอภาคก็เป็นหลักการปกครองโดยธรรมหลักหนึ่งที่ต้องอาศัยวิธีการแห่งความเท่าเทียมกัน ในพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่ว่าด้วยความเท่าเทียมหลายสูตร ซึ่งอาจจะประมวลได้ว่า พุทธธรรมสอนเรื่องความเท่าเทียมไว้ในอัครกัณฑ์สูตร มจรสูตร อัสดรายนสูตร เอยูกาสิสูตร³⁸ ว่ามนุษย์ในวรรณะทั้ง 4 เกิดจากกรรมมารดาเหมือนกันหมด มนุษย์จึงมีความเท่าเทียมกันโดยกำเนิด มิใช่ที่เราเกิดมาเป็นอุกพราหมณ์ก็เป็นพราหมณ์ เป็นลูกแพศย์ก็เป็นพ่อค้า เป็นลูกศูทรก็เป็นกรรมกร คนรับใช้ตลอดไป นอกจากนั้นมนุษย์ยังมีความเท่าเทียมกันโดยกฎธรรมชาติดังหรือกฎแห่งกรรม บุคคลใดจะเป็นอะไรนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับกรรมกระทำทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตของเขา ผู้มีธรรมหรือคุณธรรมย่อมประพฤติ

37

พระราชาชนูปี, พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า 71.

38

พระไตรปิฎก, เล่ม 11, หน้า 352, เล่ม 13, หน้า 444, 451, 455.

ที่ตั้งกาย วาจา ใจ พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องผู้ประพฤดิธรรม มีความรู้และปัญญาแห่งธรรม
 เมื่อบุคคลเท่าเทียมกันโดยกรรมแล้ว ยังเท่าเทียมกันโดยผลอีกด้วย เป็นต้นว่า ผู้ประพฤดิ
 ธรรมย่อม เสมอด้วยผู้ประพฤดิธรรม วิธีแห่งการพิจารณาความเท่าเทียมนี้ได้ใช้อยู่ในหมู่สงฆ์มา
 นาน ที่สำคัญคือการกำหนดให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติชอบต่อกันและให้มีสิทธิต่างๆ ตามลำดับอาวุโส
 แห่งพรรษา พรรษานั้นเป็นผลของกรรมคือการอุปสมบทอยู่นานเท่าไร ผู้อุปสมบทไม่ว่าจะเป็น
 ชั้นใดในสังฆม เมื่ออุปสมบทแล้ว ย่อมประพฤดิธรรมคล้ายคลึงกันหมด ย่อมเสมอกันภาย
 ใต้พระวินัย พระสงฆ์จะนำลำดับอาวุโสแห่งพรรษามาอ้าง เพื่ออ้างละเมิดสิทธิของสงฆ์ไม่ได้^{๓๙}
 การวินิจฉัยหลักธรรมอันเกี่ยวกับความเสมอภาคนี้ มีความสอดคล้องกับวิธีการประชาธิปไตย
 ที่ว่า สังคมต้องให้ความคุ้มครองทางกฎหมายแก่บุคคลโดยเสมอกัน จะต้องไม่มีการเลือก
 ปฏิบัติทางกฎหมาย และให้สิทธิทางการเมืองแก่ประชาชนโดยเท่าเทียมกัน จะต้องไม่มีการ
 อ้างชาติกำเนิด มาเป็นเครื่องแสดงถึงความมีสิทธิเหนือกว่าในการเป็นพลเมือง

วิธีชีวิตที่มีธรรม

ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมสำหรับให้มนุษย์ดำเนินวิธีชีวิตไปอย่างมีประโยชน์สุข
 หลายหลักธรรม หลักธรรมเหล่านี้มีทั้งสำหรับประชาชนและพระสงฆ์ และมีจุดมุ่งหมายเพื่อ
 สังคมส่วนรวมและชีวิตส่วนตัว เราอาจจะจำแนกหลักธรรมเหล่านี้ออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ
 กลุ่มแรก เป็นหลักธรรมที่สอนให้ เป็นพลเมืองดีและกลุ่มสอง เป็นหลักธรรมที่สอนให้ดำรงชีวิต
 อย่างมีธรรมะประจำใจ

หลักธรรมที่เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดี เป็นหลักธรรมที่สอนให้ดำเนินชีวิตอย่าง
 มีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและสังคม มิใช่สอนให้ทำคามสังคม ดังที่พระพุทธเจ้าทรง
 แสดงถึงกรรม ๔ ประการที่ควรปฏิบัติหลังจากได้ทรัพย์มาด้วยความเพียรอันชอบธรรมแล้วคือ
 ประการแรก ย่อมนำตนเอง มารดา บิดา บุตร ภริยา คนรับใช้ มิตรสหายให้เป็น

๓๙

สุชีพ ปุญญาอนุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน (พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ :
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๒๖๙.

สุข ประการที่สอง เมื่อมีอันตรายเกิดขึ้น ไซ้ทรัพย์นั้นป้องกัน นำให้ตนมีสวัสดิ์ ประการ
ที่สาม สงเคราะห์ญาติ คือนรับแขก ท้าบุญ เสียภาษีอากรให้แก่รัฐและประการสุดท้าย
อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤดิชอบ⁴⁰

ความเป็นพลเมืองดีตามหลักพุทธธรรม ต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว
ญาติมิตรและสังคมโดยส่วนรวม โดยเฉพาะในด้านสังคมชั้น พระพุทธเจ้าได้เน้นให้มีการ
สงเคราะห์กันด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ⁴¹ คือ ประการแรก การให้หมายถึง เชื้อเพื่อ
เพื่อแม่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนถึงการให้ความรู้และแนะนำ
สั่งสอน ประการที่สอง วาจาดุดตีมน้ำใจ หมายถึงกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมาน
สามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดจนถึงคำแสดงประโยชน์ ประกอบด้วย
เหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้ยินยอมตาม ประการที่สาม การประพฤดิประโยชน์หมายถึง
ชวนช่วยช่วยเหลือกิจการ นำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดจนถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริม
เสริมในทางจริยธรรม และประการสุดท้าย ความมีตนเสมอหรือการมีส่วนร่วม หมายถึง
การกำหนดเสมอคืนเสมอปลาย เข้ามมีส่วนร่วมวิ้วร่วมแก้ปัญหาของผู้อื่น ตลอดจนถึงวางตน
เหมาะสมฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม

การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมถือเป็นวิถีชีวิตที่สำคัญ ซึ่งหลักธรรมเกี่ยวกับความเป็น
พลเมืองดีมุ่งเน้น เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ หลักธรรมนี้ยังมุ่งเน้นไปถึงการค้าการขายว่า⁴²
จะต้อง เป็นสินค้าที่มีประโยชน์ต่อสังคม สินค้าประเภทศตราวุธ สุราเมรัย ยาพิษ รวม
ถึงยาเสพติดทั้งหลาย เป็นสินค้าที่มีโทษต่อบุคคล ผู้มีปัญญาจึงไม่หึงค้าขายสินค้าประเภท

40

บัณฑิตกัมมวารคในหุติยปัญญาสกในพระไตรปิฎก. เล่ม 21, หน้า 525.

41

พระไตรปิฎก. เล่ม 11, ข้อ 140, หน้า 167; เล่ม 21, ข้อ 32, หน้า 42;
เล่ม 23, ข้อ 114, หน้า 222.

42

อุปาสกวรรคในจตุตถปัญญาสกใน พระไตรปิฎก. เล่ม 22, หน้า 550.

เป็นภัยต่อสังคม

การวินิจฉัยหลักธรรมเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีได้มีธรรมสารอย่างนี้ มีความ
โน้มเอียงไปในทางให้ความสนับสนุนวิธีชีวิตประชาธิปไตยที่ว่า มุคคหิงมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตนในการช่วยเหลือสังคมด้วยการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ หรือค้าขายแต่สิ่ง
ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและบุคคลควรมีความสนใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม
เพื่อร่วมมือร่วมใจกันช่วยเหลือสังคมการเมือง

หลักการที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตด้วยธรรม เป็นหลักธรรมที่แยกไว้สำหรับพระสงฆ์
ส่วนหนึ่งและคฤหัสถ์อีกส่วนหนึ่ง ในส่วนของการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าตรัส
ว่า ภิกษุผู้มีวิธีชีวิต 7 ประการ ⁴³ ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพและ
ยกย่องของประชาชนคือใครจะได้ลาภ ใครจะได้สักการะ ใครจะไม่ให้ใครดูหมิ่น ไม่
ละอาย ไม่เกรงกลัวต่อบาป ปรารถนาลาภมากและเห็นผิด ในทางตรงกันข้าม ถ้าภิกษุมี
ความเชื่อ หีล ความละอาย ความเกรงกลัวต่อบาป การสดับรับฟังธรรม การสละและ
ปัญญา จะมีวิธีชีวิตที่งดงาม

นอกจากนั้น พระสงฆ์จะมีวิธีชีวิตที่เคลื่อนไหวจากพระสังฆธรรม ถ้าพยายามเพื่อได้ลาภ
เมื่อลาภไม่เกิดขึ้นก็เสียใจ ถ้าพยายามเพื่อได้ลาภ เมื่อลาภเกิดขึ้นก็มัวเมาประมาท ⁴⁴
พุทธวจนะในธรรมบทจึงมีว่า "ภิกษุผู้อยู่ในธรรม ยินดีในธรรม คินิจพิจารณาธรรมและรำลึก
ถึงธรรมเสมอ ย่อมไม่เสื่อมจากพระสังฆธรรม" ⁴⁵ ไม่ใช่แต่พระสงฆ์ต้องมีวิธีชีวิตอยู่ด้วย
การไม่แสวงหาลาภ ยศ สรรเสริญเท่านั้น ยังต้องมีวิธีชีวิตเพื่อโลกุตรธรรมด้วย เพราะเมื่อ

⁴³ ขุมนุมธรรมะสังคคณินิยาม ธนวรรคในปัญญาสก พระไตรปิฎก, เล่ม 23,
หน้า 563.

⁴⁴ ขุมนุมธรรมะอัญญกณินิยาม จาลวรรคในปัญญาสก พระไตรปิฎก, เล่ม 23,
หน้า 573.

⁴⁵ เสฐียรพงษ์ วรรณปก (แปล), พุทธวจนะในธรรมบท (พิมพ์ครั้งที่ 2,
กรุงเทพฯ : สิกขิตถยสถาน, 2523), หน้า 415.

บรรลุนิพพานแล้ว จะทำให้พระสงฆ์สามารถแก้ความผูกพันยึดติดในเรื่องตัวตนให้น้อยลง เมื่อความเห็นแก่ตัวน้อยลง ความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมจะยิ่งมากขึ้น ชีวิตของพระสงฆ์ จึงต้องอยู่ด้วยความเข้าใจ อยู่ด้วยปัญญา อยู่ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม

การวินิจฉัยหลักธรรมที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตด้วยธรรมของพระสงฆ์ให้มีเนื้อหาสาระ เช่นนี้ จะมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตประชาธิปไตยที่ว่าบุคคลพึงดำเนินชีวิตอย่างมีสติปัญญา มองโลกในแง่ดีและยึดถือประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว เมื่อพระสงฆ์มีชีวิตเพื่อปฏิบัติ ธรรม มิใช่เพื่อแสวงหาลาภสักการะ จะไม่ยึดติดในสิ่งเหล่านี้ เมื่อดำเนินชีวิตอย่างมี ปัญญา ย่อมมองโลกในแง่แห่งความเป็นจริง และมีชีวิตอยู่เพื่อผู้อื่น มิใช่ตนเอง

ในส่วนของการดำรงชีวิตของคฤหัสถ์โดยมีพุทธธรรม เป็น เครื่องนำทางนั้น พระ- พุทธ เจ้าได้ทรงสอนการดำรงชีวิตทั้งทางสังคมและ เศรษฐกิจ กล่าวคือในทางสังคม พุทธ- ธรรมสอนให้ประชาชนมีชีวิตอยู่อย่างมีความละเอียดและความ เกรงกลัวต่อการทำความชั่ว และสอนให้มีสัมปริสธรรม 7 ประการคือ

1. รู้จักธรรม รู้จักหลัก รู้จักเหตุ คือรู้จักความจริง รู้หลักการ รู้หลัก เกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมชาติ รู้กฎเกณฑ์แห่ง เหตุผลและรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล
2. รู้ความมุ่งหมาย รู้จักผลคือรู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบ เนื่องจากการกระทำตามหลัก
3. รู้จักตน คือรู้ว่า เรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถและคุณธรรม เป็นอย่างไรและทำอะไร แล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป
4. รู้จักประมาณ คือความพอดี ในการใช้จ่ายโภคทรัพย์
5. รู้จักกาล คือรู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการ ประกอบกิจ

⁴⁶ พระไตรปิฎก, เล่ม 20, ข้อ 255, หน้า 65; เล่ม 25, ข้อ 220, หน้า 257.

⁴⁷ พระไตรปิฎก, เล่ม 11, ข้อ 331, หน้า 264; เล่ม 23, ข้อ 65, หน้า 114.

6. รู้จักชุมชน รู้จักที่ประชุม คือรู้กิริยาที่จะประพฤติดต่อชุมชนนั้นๆ ว่าควร
จะพูดและมีกิริยาอย่างไร

7. รู้จักบุคคล คือรู้จักความแตกต่างของบุคคลว่า โดยธรรมาศัย ความ
สามารถและคุณธรรม บุคคลนั้นยิ่งและหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นด้วยอาการ
อย่างไร⁴⁸

การวินิจฉัยด้วยเนื้อหาสาระของสัปบุริสธรรม เช่นนี้ มีลักษณะโน้มเอียงไปทางวิถีชีวิต
ประชาธิปไตยที่ว่า บุคคลพึงมีเหตุผลในการดำรงชีวิตและการดำเนินชีวิตอย่างเสรี เพราะ
สังคมยิ่งมีความเสรีเท่าไร บุคคลยิ่งต้องรู้จักความพอดี ทั้งฐานะ ภาวะ เพศ ความรู้
กาลเทศะ ชุมชนและบุคคล เพื่อจะได้มีชีวิตอยู่อย่าง เป็นสุข การปฏิบัติตามสัปบุริสธรรมจะ
สามารถบรรลุลูกการมีชีวิตอย่าง เสรีร่วมกัน

ส่วนในทาง เศรษฐกิจนั้น พุทธธรรมสอนให้ประชาชนมีคุณธรรมที่จะนำไปสู่ความ
สำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายไว้ เรียกว่าหลักธรรมอิทธิบาท 4⁴⁹ คือ มีความพอใจที่จะทำ
ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่ เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป มีความเพียร ขยัน
หมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม อุตุนเอาธุระไม่ทอดถอย มีความคิด ตั้งจิตรับรู้อะไร
ที่ท่าและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย มีการไตร่ตรอง หมั่นใช้
ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผล ตรวจสอบ วางแผน วัตถุประสงค์และคิดค้นวิธีการปรับปรุง
อยู่เสมอ

ความเพียรในอิทธิบาท 4 เป็นความเพียรที่ต้องมีหลักธรรมอันอำนวยการประกอบ
ขึ้นต้นได้ บุคคลจึงต้องมีชีวิตตามทักขณัมมีกถาสังวัตตนิกัธรรม 4⁵⁰ คือ ถึงพร้อมด้วยความ

⁴⁸ พระราชวรมณี (ประมุข ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (กรุงเทพฯ :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2518). หน้า 240.

⁴⁹ พระไตรปิฎก. เล่ม 11, ข้อ 231, หน้า 233.

⁵⁰ พระไตรปิฎก. เล่ม 23, ข้อ 144, หน้า 289.

หมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักใช้ปัญญาหาวิธีจัด
ค่า เมินกาทำให้ได้ผลดี ถึงพร้อมด้วยการรักษา คู่ครอง โภคทรัพย์และผลงาน อันคนได้ทำ
 ไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม กมคนดี เป็นมิตร คือรู้จักกำหนดบุคคลในที่
 อาศัย เลือกศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณธรรม มีศีลมีปัญญา และมีความ เป็นอยู่เหมาะสม
 คือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี มีประหยัด เก็บไว้บ้าง

วิธีชีวิตในทาง เศรษฐกิจของชาวพุทธ มิใช่ดำเนินไปตามธรรมะของคฤหัสถ์⁵¹
 เท่าที่เห็น คือขอให้มัทธมย์ ขอให้มียศ ขอให้อายุยืน แต่ยังไม่เห็นให้มีคุณสมบัติของพระพรหม
 ที่ว่า⁵² ไม่มีสิ่งขวางกั้นหรือความมีใจกว้างอีกด้วย เมื่อได้ทรัพย์มาก็แจกจ่ายทำบุญ เมื่อ
 ประมวลพุทธธรรม เหล่านี้เข้าหากัน จะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนให้แสวงหาทรัพย์มาโดยชอบ
 ธรรม เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วก็รู้จักทำตนเองให้เป็นสุข รวมตลอดถึงญาติมิตร จากนั้นก็ให้
 แจกจ่าย ทำบุญ สงเคราะห์คนยากจนต่อไป และที่สำคัญจะต้องไม่ยึดติดในทรัพย์และ เห็น
 โทษแห่งการมีทรัพย์เงิน⁵³

การดำรงชีวิตในทาง เศรษฐกิจด้วยหลักธรรมอิทธิบาท 4 คือฐธัมมิมกัตถประโยชน์
 และหลักธรรมอื่นๆ เป็นหลักธรรมที่สำคัญที่สามารถยังประโยชน์ให้แก่ผู้ปฏิบัติไม่ให้เกิดกับยาก
 จน แต่พอมีพอใช้ไม่ขัดสน การวินิจฉัยหลักธรรมเหล่านี้ให้มีสาระที่จะยกฐานะของปัจเจกชน
 ให้มั่นคงในทาง เศรษฐกิจ มีลักษณะสอดคล้องกับวิธีชีวิตประชาธิปไตย ที่เป็นวิธีชีวิตของชน
 ชั้นกลาง เพราะชนชั้นกลางมีเวลาที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง ในขณะที่คนยากจน
 ต้องคำนึงถึงแต่การหาเลี้ยงชีพ ส่วนคนรวยก็คำนึงถึงแต่การรักษาฐานะที่มั่งคั่งของตนเอง

⁵¹ พระไตรปิฎก, เล่ม 21, หน้า 525.

⁵² เดวิสชุตฺตฺรในพระไตรปิฎก, เล่ม 9, หน้า 313.

⁵³ อุปาสกวรรคในสุตตปิฎกในพระไตรปิฎก, เล่ม 24, หน้า 591.

สรุป

การศึกษาการวินิจฉัยพุทธธรรมสารจากพระไตรปิฎกและความเห็นของพระสงฆ์บางรูป และผลงานทางวิชาการของท่าน อาจกล่าวได้ว่า การวินิจฉัยพุทธธรรมสารมีลักษณะไม่เบี่ยงไปทางหลักการ วิธีการและวิถีชีวิตประชาธิปไตย กล่าวคือการวินิจฉัยอธิบายและ เเบบذجันต์ในลักษณะ เป็นการใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต การไม่ยึดมั่นถือมั่น เพราะใช้ดูบาทบาปเข้ายึดครองขั้น ๘ และการวินิจฉัยหลักไตรลักษณ์และกรรมในลักษณะที่เป็นสามัญลักษณะหรือกฎแห่งการเปลี่ยนแปลงของชีวิต และการใช้หลักเหตุผลในการอธิบายความเป็นไปหรือการกระทำของบุคคล การวินิจฉัยพุทธธรรมสารเหล่านี้ มีลักษณะ เกิดอุปสรรคความคิดประชาธิปไตยโดยหลายประการ คือ เกิดอุปสรรคเกี่ยวกับการอธิบายว่าทำไมบุคคลจึงต้องมีหลักการเหตุผล รู้จักการวินิจฉัย เพราะสิ่งต่างๆ ด้วยความไม่หลงเชื่ออย่างงมงาย มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน มีความสนใจที่จะเข้าร่วมช่วยเหลือสังคม มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีอิสระและเสรีภาพในการพิจารณาทางเลือกสำหรับชีวิตของตน

การวินิจฉัยกลุ่มพุทธธรรม เกี่ยวกับหลักการปกครองโดยธรรมก็เช่นเดียวกัน เป็นความพยายามที่จะตีความหมายกลุ่มหลักธรรมนี้ว่า เพื่อมุ่งวางหลักการเกี่ยวกับการปกครองประการหนึ่ง และเกี่ยวกับผู้ปกครองอีกประการหนึ่ง ทั้ง 2 หลักการนี้มีลักษณะควบคู่กัน ในด้านที่พุทธธรรม เป็นหลักการปกครอง จะประกอบด้วยหลักอธิปไตยสาม ที่มีหลักการให้ยึดธรรม เหตุผล หลักการ หลักเกณฑ์ กฎระเบียบเป็นใหญ่ มิใช่ยึดในตัวตน และความนิยมของโลก เป็นใหญ่ หลักจักรวรรดิวัตรก็เป็นแนวทางในการดำเนินกุศลโศภนทางการปกครองที่สำคัญ คือให้นิธรรมเป็นใหญ่ ให้รักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง มิให้มีความยากไร้ และให้มีการปรึกษาราชการกับสมณะพราหมณ์และนักวิชาการที่มีคุณธรรม และหลักการสังคหวัตรก็เป็นหลักการปกครองที่ให้มีการสงเคราะห์ประชาชน ส่วนในด้านที่พุทธธรรมเป็นหลักการของผู้ปกครอง จะประกอบด้วยทศพิธราชธรรม กัลยาณวัตรและพรหมวิหารซึ่งเป็นหลักธรรมที่วางหลักการควบคุมตนเอง การใช้อำนาจหน้าที่และการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม หลักการปกครองโดยธรรมทั้ง 2 ด้านที่กล่าวมา สามารถสรุปเป็นวัตถุประสงค์ของพุทธธรรมในหมวดนี้ได้ว่า เป็นพุทธธรรมที่วางหลักการที่ให้ประชาชนได้รับประ-

โยชน์สุขมากที่สุด เท่าที่จะ เမ်းไปได้ และพุทธธรรมสาระ เหล่านี้ก็มีลักษณะสอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย เป็นส่วนใหญ่

การวินิจฉัยกลุ่มพุทธธรรม เกี่ยวกับวิธีการปกครองโดยธรรมก็ เช่น เดียวกันกับการวินิจฉัยหลักการปกครองโดยธรรม โดยมีการตีความกลุ่มพุทธธรรมนี้ว่า มีธรรมสาระที่สอดคล้องถึงวิธีการปกครองที่จะให้บรรลุถึงหลักการปกครองโดยธรรม กล่าวคือ มีการอธิบายว่า วิธีการปกครองโดยธรรมนี้เป็นวิธีการสามัคคีธรรม ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนทั้งฝ่ายฆราวาส และฝ่ายบรรพชิต ในฝ่ายฆราวาสได้สอนให้มีการประชุมปรึกษาหารือ เคารพหลักการ นับถือผู้ใหญ่ที่มีธรรมและการใช้เสียงข้างมากในการประชุม เป็นวิธีการสำคัญ ส่วนในฝ่ายคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดวิธีการปกครองให้มีการประชุม เคารพพระธรรมวินัย นับถือพระเถระ การใช้เสียงข้างมากในการประชุม การใช้ทางสายกลาง การประนีประนอมหรือถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน และการมีความเท่าเทียมกันโดยกำเนิด โดยกฎแห่งกรรม และโดยการประหลาดธรรม เราจะเห็นว่าพุทธธรรมสาระเหล่านี้ มีความสอดคล้องกับวิธีการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นส่วนใหญ่

การวินิจฉัยกลุ่มพุทธธรรม เกี่ยวกับวิธีชีวิตที่มีธรรมของพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป ก็มีการตีความให้เห็นว่า ถ้าเป็นพระสงฆ์ก็ไม่ต้องแสวงหาลาภ ยศ ฐานะ เสรีสุข แต่แสวงหาพระดีธรรม เพื่อลดการยึดติดในตัวตน จะได้มีจิตใจ เปิดกว้าง ช่วยเหลือผู้อื่น ถ้าเป็นฆราวาส ต้องมุ่งเกี่ยวข้องกับทางโลก ก็ต้องรู้จักการครองตนอยู่ในสังคม ด้วยการมีความหมั่นเพียร มีความรับผิดชอบต่อครอบครัวมีจิตใจ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ต่อญาติมิตร มีจิตกุศลช่วยเหลือสังคมส่วนรวม มองโลกในแง่ดี เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ยึดมั่นในความสำคัญ กุศลาและศีลที่ศรัทธาของบุคคล และเชื่อมั่นในความเท่าเทียมกันของมนุษย์ พุทธธรรมสาระที่ได้รับการวินิจฉัยแล้ว เหล่านี้ มีความสอดคล้องกับวิธีชีวิตประชาธิปไตย เป็นส่วนใหญ่

เมื่อการวินิจฉัยพุทธธรรมสาระทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีลักษณะใหม่ เียงไปทางเชื้ออำนาจต่อหลักการ วิธีการและวิธีชีวิตประชาธิปไตย ผู้ที่วินิจฉัยพุทธธรรมให้มีสาระอย่างนี้ ก็น่าจะเป็นผู้ที่มีความเชื่อในพุทธธรรม เหล่านี้ด้วย เมื่อข้อวินิจฉัยในพุทธธรรม มีความสอดคล้องกับประชาธิปไตย ผู้ที่มีความเชื่อในพุทธธรรม เหล่านี้ จึงน่าจะมี ความเชื่อ

ทางการ เมืองแมนประชาธิปไตยด้วย เมื่อการวินิจฉัยพุทธธรรมสาระ เหล่านี้มีลักษณะ เผยแพร่
เป็น เอกสารในวงกว้างและ เผยแพร่มาช้านาน ทั้งในสังคมไทยและในวงการศึกษาของ
ไทย ผู้ที่เข้ามาขะเรียนในพระพุทธานุศาสนาจึ่น่าจะ ได้รับอิทธิพลจากการวินิจฉัยพุทธธรรมสาระ
เหล่านี้ไม่มากก็น้อย พระสงฆ์จึงน่าจะมีความ เชื่อในพุทธธรรมคามการวินิจฉัยสาระนี้ ถ้า
พระสงฆ์มีความ เชื่อในพุทธธรรมสาระนี้ พระสงฆ์ก็น่าจะมีความ เชื่อในประชาธิปไตยด้วย
ซึ่งความสัมพันธ์ของความ เชื่อทั้งสองนี้จะต้องได้รับการพิสูจน์ว่า เป็น แท้จริงหรือไม่อย่างไร
ในบทถัดไป

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย